

**O ROLI RODZINY I RÓWIEŚNIKÓW W INKLUZYJNEJ EDUKACJI
I REHABILITACJI OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI**DOI: https://doi.org/10.5944/2024MONredJan_2_10**Marzenna Zaorska**

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

**ASYSTENT DZIECKA/UCZNIA
ZE SPECJALNYMI POTRZEBAMI EDUKACYJNYMI
JAKO ISTOTNY ELEMENT SYSTEMU
EDUKACJI INKLUZYJNEJ****Assistant to a child/student with special educational needs
as an important element of the inclusive education system**

Summary. The article discusses the issue of inclusive education and its selected sources (including sources related to existing international and Polish legal regulations) and the conditions for implementing inclusive education into the existing education system in our country. Particular attention was paid to the role, possible tasks, as well as preparation for work in the education system of a new specialist, which is (to be) an assistant to a child/student with special educational needs (SENA) and a specialized assistant to a child/student with special educational and health needs (SENA FTE), also in the field of relationships with peers. A proposal for a systemic solution for SENAs and SENAs FTE education is described, emerging on the basis of conclusions from the implementation of the project of the Ministry of National Education "Assistant for students with special educational needs – pilot", implemented in Poland in 2020-2023.

Key words: inclusive education, special educational needs, assistant to a child/student with special educational needs, assistant to a child/student with special educational and health needs

Streszczenie. W treści artykułu podjęto zagadnienie edukacji włączającej i wybranych jej źródeł (w tym źródeł związanych z istniejącymi regulacjami prawnymi o skali międzynarodowej i polskiej) oraz uwarunkowań wdrażania edukacji włączającej do istniejącego systemu oświaty w naszym kraju. Szczególną uwagę zwrócono na rolę, możliwe zadania, jak również przygotowanie do pracy w systemie edukacji nowego specjalisty, jakim jest (ma być) asystent dziecka/ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (ASPE) oraz wyspecjalizowanego asystenta dziecka/ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i zdrowotnymi (ASPEZ), także w polu relacji z rówieśnikami. Opisano propozycję systemowego rozwiązania kształcenia ASPE i ASPEZ pojawiającą się na podstawie wniosków z realizacji projektu Ministerstwa Edukacji Narodowej „Asystent ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi – pilotaż”, realizowanego w Polsce w latach 2020-2023.

Słowa kluczowe: edukacja włączająca, specjalne potrzeby edukacyjne, asystent dziecka/ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, asystent dziecka/ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i zdrowotnymi

Wstęp

System edukacji oraz istniejące w nim rozwiązania strukturalne, organizacyjne, merytoryczne, w tym programowe, powinny być elastycznie wpisane w tendencje rozwoju cywilizacyjnego ludzkości, zarówno w skali lokalnej, jak i globalnej. Obszar edukacji stanowi bowiem ważny element oraz determinant funkcjonowania każdego państwa, każdego społeczeństwa. Współdecyduje o przyszłości narodu, przygotowaniu do życia, jakości życia, podmiotowości, autonomii osobistej i społecznej osób zamieszkujących państwo.

Na danym tle pojawia się wyzwanie związane z edukacją włączającą/inkluzyjną, która niewątpliwie jest wynikiem rozwoju cywilizacyjnego i odzwierciedla się w działaniach o charakterze transformacyjnym, wpisanych w regulacje prawne o skali międzynarodowej i krajowej. Przyjęte przez polski rząd zobowiązanie do zapewnienia wszystkim dzieciom/uczniom (także dzieciom/uczniom z niepełnosprawnościami) edukacji ogólnodostępnej, która równocześnie ma być edukacją wysokiej jakości, sprawiają, że wobec edukacji określanej jako włączająca kreują się liczne wyzwania, w których centrum pojawiają się spersonalizowane potrzeby edukacyjne i rozwojowe wszystkich dzieci/uczniów realizujących kształcenie na różnych poziomach systemu oświaty. Nie mniej istotne są również oczekiwania rodziców dzieci/uczniów, pracowników placówek oświatowych, władz samorządowych, władz i pracowników odpowiadających za resort edukacji, całego społeczeństwa (Zaorska *et al.* 2023).

Artykuł 23 Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych (Dz.U. z dnia 25 października 2012 r., poz. 1169, s. 12) obliguje do zapewnienia dzieciom z niepełnosprawnościami pełni normalnego życia w sposób prowadzący do osiągnięcia jak najwyższego stopnia zintegrowania ze społeczeństwem, osobistego rozwoju, w tym rozwoju kulturalnego i duchowego, w warunkach gwarantujących godność, umożliwiających osiągnięcie niezależności, ułatwiających aktywne uczestnictwo w życiu społeczeństwa, skuteczny dostęp do oświaty, nauki, opieki zdrowotnej, rehabilitacji, przygotowania zawodowego, do rekreacji. Z kolei art. 24 do zapewnienia edukacji włączającej na wszystkich etapach kształcenia.

W *Agendzie Zrównoważonego Rozwoju 2030 (Agenda...)* jednym z 17 celów rozwojowych jest zapewnienie przez rządy państw europejskich edukacji o wysokiej jakości oraz promowanie uczenia się przez całe życie. W Europejskim filarze praw socjalnych podkreślono, że każdy ma prawo do edukacji charakteryzującej się dobrą jakością, szkolenia i uczenia się przez całe życie. Celem edukacji jest bowiem nabywanie przez dzieci/uczniów umiejętności, które pozwolą w pełni uczestniczyć w życiu społeczeństwa i skutecznie radzić sobie ze zmianami na rynku pracy.

W odwołaniu do przywołanych dokumentów władze Polski podjęły starania na rzecz tworzenia tak zwanego społeczeństwa włączającego. Ich egzemplifikacją jest między innymi przyjęcie *Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju (Strategia...)* oraz rządowego programu *Dostępność Plus (Program Dostępność Plus)* (obejmuje działania wspierające edukację włączającą oraz przygotowanie odpowiednich kadr do realizacji tego zadania) (Zaorska *et al.* 2023).

W art. 1 ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe podano zobowiązanie bezpośrednio nacelowane na edukację włączającą, przejawiające się w obowiązku stworzenia przez przedszkola, szkoły, placówki oświatowe możliwości indywidualizacji procesu kształcenia i wychowania każdego dziecka/ucznia, rozpoznawania jego potrzeb rozwojowych i edukacyjnych, zabezpieczenia pomocy psychologiczno-pedagogicznej (Zaorska *et al.* 2023).

W opracowaniach na temat edukacji włączającej (inkluzyjnej) podkreśla się, że jest to edukacja, która powinna zapewniać wysoką jakość kształcenia dla wszystkich osób uczących się w przedszkolach, szkołach w miejscu ich zamieszkania (*Model edukacji włączającej...* 2020). Edukacja włączająca stanowi przeciwieństwo systemu edukacyjnego, który obejmuje wszystkie/wszystkich dzieci/uczniów, przyjmuje i wspiera ich w uczeniu się i rozwoju niezależnie od tego, kimkolwiek są i jakiegokolwiek są ich umiejętności i potrzeby.

Celem edukacji włączającej jest wyposażenie uczniów w kompetencje niezbędne do stworzenia w przyszłości włączającego społeczeństwa, czyli społeczeństwa, w którym ludzie, niezależnie od różnic w stanie zdrowia, sprawności, pochodzeniu, wyznaniu są pełnoprawnymi członkami społeczności, ich różnorodność postrzegana jest zaś jako cenny zasób rozwoju społecznego i cywilizacyjnego. Takie systemowe, wielowymiarowe i wielokierunkowe podejście do edukacji jest nastawione na zapewnienie elastycznych ścieżek i programów kształcenia oraz dostępnych warunków nauki umożliwiających rozwijanie potencjału każdego dziecka/ucznia jako pełnoprawnego uczestnika procesu kształcenia (*Model edukacji włączającej...* 2020).

Celem edukacji włączającej jest ponadto urzeczywistnianie indywidualnego potencjału rozwojowego każdego ucznia oraz jak najpełniejszego jego uczestnictwa w życiu wspólnot społecznych, wyposażenie w kompetencje umożliwiające optymalną adaptację do otoczenia i pełne uczestnictwo w życiu społeczeństwa. To ponadto podejście do edukacji nastawione na zapewnienie elastycznych ścieżek i programów kształcenia oraz dostępnych warunków nauki, umożliwiających rozwijanie potencjału każdego ucznia jako pełnoprawnego uczestnika procesu kształcenia (*Model edukacji dla Wszystkich...* 2020; Zaorska *et al.* 2023).

Dla osiągnięcia celów stawianych przed edukacją włączającą niezbędne jest wprowadzenie rozwiązań we wszystkich strukturach i procesach, które zachodzą w środowisku

ucznia i mają wpływ na jego uczestnictwo społeczne i postępy w rozwoju indywidualnym, a tym samym na jakość edukacji włączającej.

Przede wszystkim to dziecko/uczeń powinni znajdować się w centrum działania różnych systemów, poczynając od grupy rówieśniczej/klas, przez środowisko przedszkolne/szkolne, społeczność lokalną, po uwarunkowania systemowe na poziomie ogólnokrajowym. Każdy z systemów znajduje się wewnątrz następnego i tworzy swoisty ekosystem, w którym wszystkie elementy płynnie ze sobą współdziałają (*Raising the Achievement of All Learners...*). Aby działania ukierunkowane na podnoszenie jakości edukacji włączającej były skuteczne, powinny być realizowane na wszystkich poziomach: dziecka/ucznia, klasy/grupy rówieśniczej, przedszkola/szkoły społeczności lokalnej, na poziomie centralnym (*Model edukacji dla Wszystkich...* 2020).

W opracowaniu *Edukacja dla Wszystkich* (2020), przygotowanym przez grupę ekspertów powołanych przez Ministra Edukacji Narodowej w roku 2017 (zespół pracował przez 2 lata), przedstawiono założenia, uwarunkowania oraz rozwiązania organizacyjne i drogi wdrażania edukacji włączającej w naszym kraju. Zatrudnianie ASPE w przedszkolach i szkołach uznano za jedno z ważniejszych rozwiązań realizacji działań związanych z edukacją włączającą, w tym między innymi na rzecz kreowania funkcjonowania dziecka/ucznia wśród rówieśników oraz relacji z jego rodziną. Do zadań asystenta włączono:

- 1) monitorowanie aktywności ucznia (pobudzanie lub wyciszenie ucznia w zależności od potrzeby);
- 2) podejmowanie działań zmierzających do usuwania barier i ograniczeń w bezpośrednim środowisku ucznia celem ułatwienia mu możliwości realizacji zadań edukacyjnych;
- 3) wspieranie ucznia w rozwijaniu kontaktów społecznych (w tym kontaktów z rówieśnikami – przyp. aut.), korzystania z usług kulturalnych, rekreacji i w procesie integracji ze środowiskiem;
- 4) pomoc w przemieszczaniu się ucznia po terenie szkoły oraz podczas zorganizowanych przez szkołę wyjść, wyjazdów czy wycieczek;
- 5) pomoc w wykonywaniu czynności samoobsługowych;
- 6) wsparcie w procesie porozumiewania się z rówieśnikami i osobami dorosłymi ucznia z utrudnioną komunikacją, np. odpowiednio do potrzeb ucznia – tłumaczenie na język migowy, tłumaczenie komunikatów z użyciem metod AAC;
- 7) robienie notatek (*notetaker*) lub zapisywanie np. treści zajęć, lekcji w sposób symulacyjny; ta forma mogłaby być bardzo pomocna dla uczniów niesłyszących oraz uczniów z głęboką dysleksją;

- 8) wspieranie procesu adaptacji ucznia do środowiska szkolnego poprzez m.in. zapewnianie wsparcia emocjonalnego;
- 9) sprawowanie opieki w związku z przejawianymi przez ucznia trudnościami w zachowaniu, które zagrażają bezpieczeństwu jego lub innych uczniów oraz zapobieganie sytuacjom trudnym;
- 10) obsługa sprzętu specjalistycznego;
- 11) podawanie leków (za zgodą rodziców).

W cytowanym opracowaniu wskazano, że szczegółowe zadania wykonywane przez ASPE mogą różnić się pomiędzy poszczególnymi oddziałami i szkołami, gdyż głównym czynnikiem decydującym o tym, jakie zadania będzie wykonywała osoba pełniąca funkcję asystenta, będą potrzeby dzieci/uczniów, których wspiera. ASPE ma być w tym zakresie ukierunkowywany przez zespół nauczycielski. Szczegółowy zakres czynności wykonywany przez ASPE ma być ustalany na podstawie wyników diagnozy funkcjonalnej dziecka/ucznia i uzgadniany ze przedszkolnym/szkolnym zespołem wielospecjalistycznym. Dlatego należy spodziewać się sytuacji, w których w jednym oddziale asystent będzie wspierał jedno dziecko/jednego ucznia, które/który potrzebuje większego zakresu wsparcia, a w innych pracował z kilkorgiem dzieci/uczniów, z których każde/każdy potrzebuje wsparcia, ale w mniejszym zakresie. Sygnalizowanymi działaniami powinno kierować nastawienie na wychodzenie naprzeciw pojawiającym się potrzebom dzieci/uczniów, dążenie do ich usamodzielniania oraz wspomaganie procesu adaptacji i funkcjonowania w środowisku ogólnodostępnym (*Model edukacji dla Wszystkich...* 2020).

Osiągnięciu przywołanych celów stawianych wobec ASPE ma służyć sposób jego pracy i stosowane metody pracy, które mają być ukierunkowane na stopniowe wycofywanie wsparcia w sytuacji, gdy funkcjonowanie dziecka/ucznia będzie ulegało poprawie. Metody te powinny promować niezależne uczenie się rozwiązywania problemów przez samo dziecko/samego ucznia. ASPE nie powinien wyręczać swoich podopiecznych oraz eksponować swojej roli w osiąganiu przez dzieci/uczniów własnych sukcesów (te ostatnie mają być sukcesami dziecka/ucznia, a nie ASPE). Metody stosowane przez asystenta powinny motywować dziecko/ucznia do eksperymentowania i podejmowania samodzielnych decyzji. ASPE powinien stosować metody oparte na krótkich, prowadzonych systematycznie i starannie zaplanowanych sesjach, trzymając się planu i struktury interwencji określonych i przekazanych mu przez nauczycieli i specjalistów. Będzie to przeciwdziałało uzależnianiu się dziecka/ucznia od wsparcia osoby dorosłej i stygmatyzowaniu go w grupie rówieśniczej (*Model edukacji dla Wszystkich...* 2020: 199-200).

Zadania, wymagania, podstawowe i pożądane kompetencje ASPE i ASPEZ

Zadania asystenta (ASPE) zostały uwzględnione w projekcie „Asystent ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (ASPE) – pilotaż” (umowa numer UDA-POWR.02.10.00-00-1004/20-04). Przyjęto, opierając się na doświadczeniach zagranicznych, następujące obszary działań asystenta dziecka/ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (ASPE) (Domagała-Zyśk 2018: 1):

- 1) obszar działań wspierających ogólne funkcjonowanie dziecka/ucznia rozumiane w szczególności jako wsparcie dziecka/ucznia w przedszkolu/szkole czy grupie przedszkolnej/klasie szkolnej w wykonywaniu codziennych czynności (np. związanych z samoobsługą, przemieszczaniem się, komunikowaniem, a także – w porozumieniu z rodzicami – w czynnościach związanych z utrzymywaniem higieny) umożliwiających uczestnictwo w zajęciach (oraz innych wydarzeniach grupy/przedszkola czy klasy/szkoły) i zapewniających możliwość uczenia się w przedszkolu/szkole oraz nawiązywania relacji interpersonalnych;
- 2) obszar działań polegających na współpracy z nauczycielami i specjalistami, w tym wspólne planowanie wsparcia, na zaproszenie dyrektora udział ASPE w radach pedagogicznych, podejmowanie i realizacja ustaleń w zakresie przewidywania i wy-ciszania autoagresywnych zachowań dziecka/ucznia oraz agresywnych zachowań skierowanych do rówieśników i osób dorosłych;
- 3) obszar działań wyspecjalizowanych obejmujących w szczególności działania pielęgnacyjne i niektóre czynności medyczne;
- 4) obszar działań związanych z transportem – dotyczy transportu do i z przedszkola/szkoły na zajęcia lekcyjne, dodatkowe, uroczystości szkolne itp. (jest zaspokajany w miarę potrzeb dziecka i możliwości organizacyjnych, finansowych i personalnych organu prowadzącego; realizacja tego zadania jest uzależniona od indywidualnej sytuacji i realizowana tam, gdzie pomoc asystenta stanowi konieczność).

Wyszktałenie i wymagania wobec kandydatek/kandydatów na ASPE zdefiniowano następująco: wykształcenie średnie lub średnie branżowe, zaświadczenie o niekaralności z Krajowego Rejestru Karnego, posiadanie aktualnych badań SANEPID, dobry stan zdrowia umożliwiający wykonywanie czynności fizycznych silnie obciążających układ ruchowy, znajomość języka polskiego w stopniu komunikatywnym (Załącznik nr 10, 2020).

Wskazano ponadto wymagane kompetencje psychospołeczne i organizacyjne ASPE zawierające następujące kategorie umiejętności (Załącznik nr 10, 2020):

- 1) kompetencje psychospołeczne: odporność na stres i trudne sytuacje; zdolność szybkiego reagowania, umiejętność podejmowania decyzji na podstawie rzetelnej

- analizy sytuacji, umiejętność radzenia sobie z trudnościami; spostrzegawczość, podzielność uwagi, umiejętność panowania nad emocjami, odpowiedzialność; umiejętność nawiązywania kontaktu z drugą osobą; umiejętność obserwowania i słuchania; empatia i wrażliwość na potrzeby innych, otwartość na uczenie się;
- 2) kompetencje organizacyjne, np. umiejętność planowania i organizowania przebiegu dnia, ustalenia rodzaju aktywności ucznia;
 - 3) kompetencje komunikacyjne: umiejętność współpracy z osobami dorosłymi, np. rodzicami, nauczycielami, specjalistami (np. psycholog, pedagog), uczniami (też grupą uczniów), umiejętność pracy zespołowej, dostosowywanie komunikacji do możliwości i potrzeb partnera interakcji.

Zadania asystenta dziecka/ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi były ewaluowane w czasie realizacji projektu „Asystent ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (ASPE) – pilotaż” i zostały szczegółowo opisane w dokumencie Model ASPE Standard usług asystenckich dla dzieci i młodzieży o specjalnych potrzebach edukacyjnych i zdrowotnych w ogólnodostępnych przedszkolach, szkołach podstawowych i ponadpodstawowych (2023), przygotowanym w ramach realizacji tego projektu (Model ASPE). Model przygotowała Zofia Lisiecka z Fundacji Edukacyjnej ODITK z Gdańska we współpracy z radczynią prawną Ewą Bożko-Kozikowską, Moniką Gołubiew, Moniką Kuligowską – przedstawicielkami Fundacji Edukacyjnej ODITK, Markiem Tarwackim – przedstawicielem Fundacji Sztuka Włączania z Łajsk, Marzenną Zaorską – z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Dokument nie tylko zawiera definicje znaczących dla jego treści pojęć czy genezę powstania Modelu, ale zasadniczo konkretnie wskazuje zadania organu prowadzącego, dyrektora placówki oświatowej w zakresie wdrażania usług asystenckich. Przedstawia zasady kwalifikacji dziecka/ucznia do wsparcia asystenta, pole i miejsce realizacji usług asystenckich. Opisuje zadania asystenta dziecka/ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (ASPE) oraz zadania asystenta dziecka/ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i zdrowotnymi (ASPEZ), procedury organizacyjne i prawne zatrudnienia asystentów, odpowiedzialności prawnej ASPE i ASPEZ, ewaluacji i monitoringu ich pracy, komunikacji z interesariuszami, ukierunkowanie na samodoskonalenie. Jest też propozycją konkretnych rozwiązań regulujących usługi asystenckie w polskim systemie edukacji oraz wyznacznikiem działań jego różnych elementów strukturalnych i środowisk powiązanych z obszarem kształcenia.

Organizacja i treści kształcenia ASPE i ASPEZ

Proponowany, na podstawie wniosków z realizacji projektu: „Asystent ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (ASPE) – pilotaż”, program kursów asystenta

dziecka/ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (ASPE) oraz asystenta dziecka/ucznia o szczególnych potrzebach zdrowotnych (ASPEZ) wskazuje wymagania wstępne adresowane do kandydatek/kandydatów na ASPE i ASPEZ, wymagane treści programowe szkoleń, liczbę godzin zajęć przewidzianych do zrealizowania, wzory świadectw ukończenia szkolenia na ASPE i ASPEZ, wymagania wobec kadry prowadzącej zajęcia (Model ASPE).

Kadra prowadząca wykłady lub zajęcia praktyczne określone w programie kursu na ASPE powinna wobec proponowanych założeń posiadać wykształcenie wyższe na kierunku: pedagogika, pedagogika specjalna, psychologia, administracja, opieka społeczna lub studia podyplomowe z wymienionych kierunków i/lub świadectwo ukończenia studiów podyplomowych z organizacji i zarządzania oświatą. Kadra prowadząca zajęcia (wykłady, ćwiczenia, warsztaty, zajęcia praktyczne) w programie szkoleń ASPEZ powinna posiadać dyplom ukończenia studiów wyższych lub świadectwo ukończenia studiów podyplomowych na wymienionych kierunkach, a do realizacji zajęć *stricte* medycznych dyplom ukończenia studiów medycznych z zakresu nauk medycznych: medycyna, ratownictwo medyczne, fizjoterapia, pielęgniarstwo (Model ASPE).

Elementy systemu kształcenia ASPE i ASPEZ oraz ich zadania – propozycja

System kształcenia asystenta dziecka/ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (ASPE) oraz asystenta dziecka/ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i zdrowotnymi (ASPEZ) powinny tworzyć cztery elementy strukturalne:

1. Ośrodek Rozwoju Edukacji (ORE);
2. Szkoła Podstawowa im. S. Moniuszki w Łajskach oraz Stowarzyszenie Sztuka Włączania z Łajsk (jako placówka mająca znaczące, wieloletnie doświadczenie praktyczne w polu edukacji włączającej);
3. uczelnie wyższe dysponujące kadrami posiadającą kwalifikacje do prowadzenia szkoleń ASPE i ASPEZ;
4. Instytut Badań Edukacyjnych (IBE).

Każdy z wymienionych elementów strukturalnych realizuje przypisane mu zadania oraz współpracuje z pozostałymi, tworząc całość systemu przygotowania do pracy asystentów.

Ośrodek Rozwoju (ORE)

ORE pełni zadania koordynujące cały proces oraz przebieg kształcenia ASPE i ASPEZ. Konkretnie zadania ORE to:

1. Opracowanie, przy współpracy z IBE, przedstawicielami Ministerstwa Zdrowia, Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Szkoły Podstawowej im. S. Moniuszki w Łajskach oraz Stowarzyszenia Sztuka Włączania z Łajsk, uczelni wyższych, standardów kształcenia ASPE i ASPEZ.
2. Przy współpracy z IBE, przedstawicielami Ministerstwa Zdrowia, Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Szkoły Podstawowej im. S. Moniuszki w Łajskach oraz Stowarzyszenia Sztuka Włączania z Łajsk, uczelni wyższych stworzenie regulacji prawnych dotyczących systemu kształcenia i zatrudniania ASPE i ASPEZ.
3. We współpracy z IBE dokonanie rozpoznania na temat skali potrzeb na zatrudnienie ASPE i ASPEZ w systemie oświaty ogólnodostępnej (przedszkola, szkoły podstawowe, szkoły ponadpodstawowe: branżowe, licea, technika, szkoły pomaturalne i policealne).
4. Dokonanie, we współpracy z IBE, w porozumieniu z Ministerstwem Nauki i Szkolnictwa Wyższego, rozpoznania na temat skali potrzeb dotyczących zatrudnienia ASPE i ASPEZ w uczelniach wyższych.
5. Porozumienie z Ministerstwem Zdrowia w kwestii zasad i niezbędnych warunków kształcenia, zatrudniania oraz pracy ASPEZ w systemie oświaty ogólnodostępnej i na uczelniach wyższych.
6. Gromadzenie danych oraz dokumentacji osób chętnych do odbycia szkolenia i podjęcia pracy jako ASPE i ASPEZ.
7. Zlecanie wybranym uczelniom wyższym (przy założeniu, że zbierze się grupa chętnych, minimum 15-20 osób z konkretnego regionu) realizacji szkoleń ASPE i ASPEZ.
8. Certyfikowanie uczelni wyższych uprawnionych do prowadzenia szkoleń ASPE i ASPEZ.
9. Informowanie o szkoleniach ASPE i ASPEZ oraz propagowanie wiedzy na temat jego zadań w systemie oświaty ogólnodostępnej i kształcenia na poziomie wyższym – przy współpracy z Ministerstwem Nauki i Szkolnictwa Wyższego, IBE.
10. Ewaluowanie, przy współpracy z IBE, jakości szkoleń ASPE i ASPEZ realizowanych przez uczelnie wyższe.
11. Przy współpracy z IBE badanie rynku zapotrzebowania na pracę ASPE i ASPEZ oraz opinii na temat jakości kształcenia ASPE i ASPEZ (ASPE, ASPEZ, dyrektorzy placówek: szkoły, przedszkola, prorektorzy uczelni wyższych ds. kształcenia, nauczyciele, nauczyciele specjaliści, nauczyciele akademicy, rodzice dzieci/uczniów oraz studentów objętych wsparciem ASPE i ASPEZ, dzieci/uczniowie/studenci korzystających z pomocy ASPE i ASPEZ).

12. Współpraca i koordynowanie działań realizowanych przez Szkołę Podstawową im. S. Moniuszki w Łajskach oraz Stowarzyszenie Sztuka Włączania z Łajsk oraz uczelniami wyższymi prowadzącymi kształcenie ASPE i ASPEZ.
13. Gromadzenie i analiza corocznych raportów przekazywanych przez Szkołę Podstawową im. S. Moniuszki w Łajskach oraz Stowarzyszenie Sztuka Włączania z Łajsk zawierających dane na temat liczby zrealizowanych w ciągu roku kalendarzowego konsultacji, liczby godzin doradztwa, superwizji, wizyt studyjnych oraz liczby osób, które skorzystały ze wskazanych form kształcenia i doskonalenia pracy ASPE i ASPEZ wraz z danymi na temat placówki, województwa, statusu zatrudnieniowego i wykształceniowego asystentów lub kandydatów na asystentów.
14. Gromadzenie i analiza corocznych raportów przekazywanych przez uczelnie wyższe realizujące kształcenie ASPE i ASPEZ zawierających dane na temat liczby zrealizowanych szkoleń, liczby osób, które przystąpiły do szkolenia i ukończyły szkolenie wraz z danymi na temat placówki, województwa, statusu zatrudnieniowego i wykształceniowego kandydatów na asystentów, kwalifikacji kadry realizującej zajęcia teoretyczne (wykłady, ćwiczenia, warsztaty).

Szkoła Podstawowa w Łajskach oraz Stowarzyszenie Sztuka Włączania w Łajskach

Szkoła Podstawowa im. S. Moniuszki w Łajskach oraz Stowarzyszenie Sztuka Włączania z Łajsk realizują zadania doradcze, konsultacyjne, kształcenie praktyczne ASPE i ASPEZ, współuczestniczą w ich kształceniu teoretycznym oraz w działaniach dotyczących doskonalenia jakości kształcenia asystentów.

Konkretne zadania Szkoły Podstawowej im. S. Moniuszki w Łajskach oraz Stowarzyszenia Sztuka Włączania z Łajsk:

1. Opracowanie przy współpracy z ORE, IBE, przedstawicielami Ministerstwa Zdrowia, Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, uczelni wyższych standardów kształcenia ASPE i ASPEZ.
2. Przy współpracy z ORE, IBE, przedstawicielami Ministerstwa Zdrowia, Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, uczelni wyższych stworzenie regulacji prawnych dotyczących systemu kształcenia i zatrudniania ASPE i ASPEZ.
3. Udział we współpracy z uczelniami wyższymi, w kształceniu ASPE i ASPEZ – kształcenie praktyczne.
4. Realizacja wizyt studyjnych (1 dzień dla grupy 10 ASPE i ASPEZ, 8 godz.) dla asystentów odbywających kształcenie teoretyczne na uczelniach wyższych.

5. Realizacja superwizji dla osób przygotowujących się do pracy jako ASPE i ASPEZ w placówkach systemu oświaty na uczelniach wyższych (po 10 godz. przeprowadzonych zdalnie dla grupy ASPE i ASPEZ).
6. Prowadzenie doradztwa, konsultacji indywidualnych i grupowych, superwizji dla ASPE i ASPEZ już pracujących w systemie oświaty i na uczelniach wyższych.
7. Przy współpracy z ORE, IBE i uczelniami wyższymi prowadzenie ewaluacji jakości kształcenia ASPE i ASPEZ.
8. Propagowanie informacji o pracy ASPE i ASPEZ oraz możliwości pracy na danych stanowiskach.
9. Przy współpracy z IBE badanie rynku zapotrzebowania na pracę ASPE i ASPEZ oraz opinii na temat jakości kształcenia ASPE i ASPEZ (ASPE, ASPEZ, dyrektorzy placówek: szkoły, przedszkola, prorektorzy uczelni wyższych ds. kształcenia, nauczyciele, nauczyciele specjaliści, nauczyciele akademicy, rodzice dzieci/uczniów oraz studentów objętych wsparciem ASPE i ASPEZ, dzieci/uczniowie/studenti korzystających z pomocy ASPE i ASPEZ).
10. Przekazywanie do ORE corocznych raportów z liczby zrealizowanych w ciągu roku kalendarzowego konsultacji, liczby godzin doradztwa, superwizji, wizyt studyjnych oraz liczby osób, które skorzystały ze wskazanych form kształcenia i doskonalenia pracy ASPE i ASPEZ wraz z danymi na temat placówki, województwa, statusu zatrudnieniowego i wykształceniowego asystentów lub kandydatów na asystentów.

Uczelnie wyższe

Do podstawowych zadań uczelni wyższych powinna należeć realizacja kształcenia teoretycznego ASPE i ASPEZ, wydawanie dokumentów (świadectwa) potwierdzających odbycie takiego kształcenia, zgodnie ze standardami opracowanymi przez ORE przy współpracy z IBE, a są to:

1. Opracowanie przy współpracy z ORE, IBE, przedstawicielami Ministerstwa Zdrowia, Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Szkoły Podstawowej im. S. Moniuszki w Łąjskach oraz Stowarzyszenia Sztuka Włączania z Łąjsk, uczelni wyższych standardów kształcenia ASPE i ASPEZ.
2. Przy współpracy z ORE, IBE, przedstawicielami Ministerstwa Zdrowia, Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Szkoły Podstawowej im. S. Moniuszki w Łąjskach oraz Stowarzyszenia Sztuka Włączania z Łąjsk stworzenie regulacji prawnych dotyczących systemu kształcenia i zatrudniania ASPE i ASPEZ.
3. Realizacja teoretycznego kształcenia ASPE i ASPEZ.
4. Przechowywanie dokumentacji osób realizujących kształcenie przygotowujące do pracy na stanowisku asystenta.

5. Wydawanie świadectw ukończenia kształcenia uprawniającego do pracy na stanowisku ASPE i ASPEZ.
6. Współpraca ze Szkołą Podstawową im. S. Moniuszki w Łajskach oraz Stowarzyszeniem Sztuka Włączania z Łajsk w celu realizacji wizyt studyjnych (1 dzień dla grupy 10 ASPE i ASPEZ, 8 godz.) dla asystentów odbywających kształcenie teoretyczne.
7. Współpraca z Szkołą Podstawową im. S. Moniuszki w Łajskach oraz Stowarzyszeniem Sztuka Włączania z Łajsk w celu realizacji superwizji dla osób przygotowujących się do pracy jako ASPE i ASPEZ w placówkach systemu oświaty lub na uczelniach wyższych (10 godz. przeprowadzonych zdalnie dla grupy 10 ASPE i ASPEZ).
8. Przy współpracy z ORE, IBE, Szkołą Podstawową im. S. Moniuszki w Łajskach oraz Stowarzyszeniem Sztuka Włączania z Łajsk prowadzenie ewaluacji jakości kształcenia ASPE i ASPEZ.
9. Propagowanie informacji o pracy ASPE i ASPEZ oraz możliwości pracy na danych stanowiskach.
10. Przy współpracy z Instytutem Badań Edukacyjnych (IBE) badanie rynku zapotrzebowania na pracę ASPE i ASPEZ oraz opinii na temat jakości kształcenia ASPE i ASPEZ (ASPE, ASPEZ, dyrektorzy placówek: szkoły, przedszkola, prorektorzy uczelni wyższych ds. kształcenia, nauczyciele, nauczyciele specjaliści, nauczyciele akademicy, rodzice dzieci/uczniów oraz studentów objętych wsparciem ASPE i ASPEZ, dzieci/uczniowie/studenci korzystających z pomocy ASPE i ASPEZ).
11. Przekazywanie do ORE corocznych raportów dotyczących przeprowadzonego kształcenia ASPE i ASPEZ zawierających dane na temat liczby zrealizowanych szkoleń, liczby osób, które przystąpiły do szkolenia i ukończyły szkolenie wraz z danymi na temat placówki, województwa, statusu zatrudnieniowego i wykształceniowego kandydatów na asystentów, kwalifikacji kadry realizującej zajęcia teoretyczne (wykłady, ćwiczenia, warsztaty).

Instytut Badań Edukacyjnych (IBE)

Zadania Instytutu Badań Edukacyjnych powinny koncentrować się na ewaluacji kształcenia ASPE i ASPEZ, doskonaleniu jakości kształcenia asystentów. Konkretnie z nich powinny obejmować:

1. Opracowanie przy współpracy ORE, Ministerstwa Zdrowia, Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Szkoły Podstawowej im. S. Moniuszki w Łajskach oraz Stowarzyszenia Sztuka Włączania z Łajsk, uczelni wyższych standardów kształcenia ASPE i ASPEZ.
2. Przy współpracy z ORE, przedstawicielami Ministerstwa Zdrowia, Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Szkoły Podstawowej im. S. Moniuszki w Łajskach

- oraz Stowarzyszenia Sztuka Włączania z Łajsk, uczelni wyższych stworzenie regulacji prawnych dotyczących systemu kształcenia i zatrudniania ASPE i ASPEZ.
3. Dokonanie rozpoznania, przy współpracy z ORE, na temat skali potrzeb na zatrudnienia ASPE i ASPEZ w systemie oświaty ogólnodostępnej (przedszkola, szkoły podstawowe, szkoły ponadpodstawowe: branżowe, licea, technika, szkoły pomaturalne i policealne).
 4. Dokonanie wraz z ORE, w porozumieniu z Ministerstwem Nauki i Szkolnictwa Wyższego, rozpoznania na temat skali potrzeb na zatrudnienie ASPE i ASPEZ w uczelniach wyższych.
 5. Współudział, wraz z ORE, we współpracy z Ministerstwem Zdrowia w opracowaniu zasad i niezbędnych warunków kształcenia, zatrudniania oraz pracy ASPEZ w systemie oświaty ogólnodostępnej.
 6. Informowanie o szkoleniach ASPE i ASPEZ oraz propagowanie wiedzy na temat jego zadań w systemie oświaty ogólnodostępnej i kształcenia na poziomie wyższym – przy współpracy z ORE oraz Ministerstwem Nauki i Szkolnictwa Wyższego.
 7. Ewaluowanie, przy współpracy z ORE, jakości szkoleń ASPE i ASPEZ realizowanych przez uczelnie wyższe.
 8. Przy współpracy z ORE badanie rynku zapotrzebowania na pracę ASPE i ASPEZ oraz opinii na temat jakości ich kształcenia (ASPE, ASPEZ, dyrektorzy placówek: szkoły, przedszkola, prorektorzy uczelni wyższych ds. kształcenia, nauczyciele, nauczyciele specjaliści, nauczyciele akademicy, rodzice dzieci/uczniów oraz studentów objętych wsparciem ASPE i ASPEZ, dzieci/uczniowie/studenci korzystających z pomocy ASPE i ASPEZ).
 9. Analiza, we współpracy z ORE, corocznych raportów przekazywanych przez Szkołę Podstawową im. S. Moniuszki w Łajskach oraz Stowarzyszenie Sztuka Włączania z Łajsk zawierających dane na temat liczby zrealizowanych w ciągu roku kalendarzowego konsultacji, liczby godzin doradztwa, superwizji, wizyt studyjnych oraz liczby osób, które skorzystały ze wskazanych form kształcenia i doskonalenia pracy ASPE i ASPEZ wraz z danymi na temat placówki, województwa, statusu zatrudnieniowego i wykształceniowego asystentów lub kandydatów na asystentów.
 10. Analiza, we współpracy z ORE, corocznych raportów przekazywanych przez uczelnie wyższe realizujących kształcenie ASPE i ASPEZ zawierających dane na temat liczby zrealizowanych szkoleń, liczby osób, które przystąpiły do szkolenia i ukończyły szkolenie wraz z danymi na temat placówki, województwa, statusu zatrudnieniowego i wykształceniowego kandydatów na asystentów, kwalifikacji kadry realizującej zajęcia teoretyczne (wykłady, ćwiczenia, warsztaty).

Podsumowanie

Wyniki badań naukowych zrealizowanych w ramach prac nad projektem „Asystent dziecka/ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi – pilotaż” dowiodły zasadność wprowadzenia do polskiego systemu oświaty (ale także systemu szkolnictwa wyższego) stanowiska asystenta dziecka/ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Projekt „Asystent dziecka/ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi – pilotaż” był realizowany w ramach konkursu ogłoszonego przez Ministerstwo Edukacji Narodowej, w ramach Osi priorytetowej: II. Efektywne polityki publiczne dla rynku pracy, gospodarki i edukacji, Działanie: 2.10 Wysoka jakość systemu oświaty; Numer naboru: POWR.02.10.00-IP.02-00-001/20 przez Partnerstwo, w skład którego wchodziły: Fundacja Edukacyjna ODITK z Gdańska (Lider), Fundacja Fundusz Współpracy, Stowarzyszenie Sztuka włączania z Łajsk, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie. Czas realizacji projektu obejmował lata 2020-2023.

Projekt koncentrował się na rozpoznaniu istotnego w aktualnej rzeczywistości problemu społecznego, jakim są trudności w zapewnieniu adekwatnego i wymaganego wsparcia dla części dzieci/uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w placówkach (przedszkola/szkoły) ogólnodostępnych. Nadrzędnym jego celem była poprawa dostępności usług edukacyjnych dla dzieci/uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym z niepełnosprawnościami, dzięki wypracowaniu standardu świadczenia usług asystenckich. Wyniki z realizacji danego projektu, przedstawione w raporcie, pozwoliły ustalić:

- 1) pożądany profil kompetencyjny asystenta dziecka/ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, szczególnie z zakresie kompetencji oczekiwanych oraz kompetencji stanowiących ważny, ale nie dominujący komponent profilu tego specjalisty (tego zawodu);
- 2) kompetencje asystenta, które są niezbędne do realizacji zadań w zakresie wsparcia i realizacji potrzeb (edukacyjnych, zdrowotnych) dzieci/uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi;
- 3) maksymalnie trafne, skuteczne, oczekiwane przez badanych dyrektorów placówek oświatowych, nauczycieli, nauczycieli specjalistów pracujących w placówkach oświatowych, rodziców dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, dzieci, które ze wsparcia asystenta korzystały w czasie projektu i samych asystentów strategie oraz metody rekrutacji asystentów do pracy (także z konkretnym dzieckiem/ucznem);
- 4) rozwiązania dotyczące przygotowania ASPE do pracy z dzieckiem/ucznem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (oraz z dzieckiem/ucznem z równoczesnymi specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i zdrowotnymi) w zakresie pożądanych treści kształcenia, treści, które można uznać za potrzebne, ale są mniej znaczące

w przygotowaniu asystenta do pracy, treści, które należy dopełnić w szkoleniach asystentów w stosunku do zakresu szkoleń proponowanych w projekcie, które odpowiadają w największym stopniu potrzebom asystentów, są najskuteczniejsze i najtrafniejsze w ich przygotowaniu do pracy oraz współpracy z osobami funkcjonującymi w przestrzeni placówki oświatowej i poza placówką;

- 5) rozwiązania, metody, formy pożądane oraz oczekiwane w przygotowaniu asystenta do realizacji stawianych przed nim zadań;
- 6) możliwe rozwiązania dotyczące sposobu kwalifikacji dziecka/ucznia do wsparcia asystenta w aspekcie procedury i kryteriów kwalifikacji, składu osobowego komisji kwalifikacyjnej, wymaganych od ASPE kompetencji i kwalifikacji pod kątem potrzeb dziecka/ucznia, które/który ma być objęty jego wsparciem;
- 7) wytyczne dotyczące standardu pracy ASPE (współpraca z dyrekcją placówki oświatowej, wychowawcą dziecka/ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, jego nauczycielami, nauczycielami specjalistami, rodzicami, wymagana dokumentacja, ocena i ewaluacja pracy ASPE);
- 8) skuteczność i użyteczność zadań podejmowanych przez ASPE pod adresem wspieranego dziecka/ucznia (postępy w rozwoju dziecka/ucznia uzyskane pod wpływem pracy ASPE w obszarze rozwoju psychofizycznego, społecznego, w tym szczególnie samodzielności i samostanowienia, komunikacji, relacji z rówieśnikami, osiągnięć edukacyjnych);
- 9) oczekiwania dotyczące współpracy asystenta z nauczycielami w czasie zajęć szkolnych oraz innym personelem przedszkola/szkoły poza zajęciami/lekcjami;
- 10) propozycje możliwości i zasad finansowania i zatrudniania ASPE w placówkach oświatowych (wybrane rekomendacje zmian w przepisach prawa umożliwiających zatrudnianie i finansowanie pracy ASPE) (Zaorska *et al.* 2023).

Wprowadzenie do polskiego systemu oświaty ogólnodostępnej stanowiska (również zawodu) asystenta dziecka/ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi jest więc warunkowane nie tylko aktualnymi potrzebami związanymi z dostosowaniem tego systemu do wymogów współczesności, a nawet wspierania dzieci/uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w kontekście wysokiej jakości kształcenia wszystkich uczestników edukacji. Jest przede wszystkim wyrazem najwyższej dbałości o każde dziecko, każdego ucznia, każdego człowieka w perspektywie jego dorosłości, życia zgodnego z dokonanymi samodzielnie wyborami, pozwalającego na spełnianie siebie, samorealizację osobistą, zawodową i społeczną. Stąd propozycja stworzenia systemowych i jakościowych rozwiązań w zakresie kształcenia i przygotowania do pracy ASPE oraz ASPEZ, obejmująca nie tylko dzieci i uczniów funkcjonujących w systemie oświaty, ale również studentów uczelni wyższych potrzebujących wsparcia danych specjalistów

jako wyraz otwarcia edukacji dla wszystkich i na wszystkich etapach ich kształcenia, z edukacją na poziomie wyższym włącznie.

Bibliografia

- Agenda Zrównoważonego Rozwoju 2030*, [http://www.polskapomoc.gov.pl/Agenda, Zrownowazonego,Rozwoju,2030,2370.html](http://www.polskapomoc.gov.pl/Agenda,Zrownowazonego,Rozwoju,2030,2370.html) [dostęp: 21.02.2024].
- Domagała-Zyśk E. (2018), *Personel pomocniczy w szkołach ogólnodostępnych w Europie i USA – wyniki badań nad modelem i skutecznością wsparcia*, MEN, Warszawa.
- Europejski filar praw socjalnych*, Parlament Europejski, Rada i Komisja 17 listopada 2017 r. na Szczycie Społecznym na rzecz Sprawiedliwego Zatrudnienia i Wzrostu Gospodarczego w Göteborgu (Szwecja), https://www.asystentspe.pl/images/publikacja-pokongresowa/ASPE_publicacja_Model_ASPE.pdf [dostęp: 24.02.2024].
- Konwencja ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych, Dz.U. z dnia 25 października 2012 r., poz. 1169.
- Lisiecka Z. (red.) (2023), *Model ASPE Standard usług asystenckich dla dzieci i młodzieży o specjalnych potrzebach edukacyjnych i zdrowotnych w ogólnodostępnych przedszkolach, szkołach podstawowych i ponadpodstawowych*, <https://www.asystentspe.pl/baza-wiedzy/model-aspe/model-aspe> [dostęp: 24.02.2024].
- Model edukacji dla Wszystkich. Rozwiązania systemowe ukierunkowane na zapewnienie wysokiej jakości kształcenia, wychowania i opieki z uwzględnieniem zróżnicowania potrzeb rozwojowych i edukacyjnych dzieciom, uczniom i dorosłym osobom uczącym się* (2020), MEiN, Warszawa (maszynopis).
- Model edukacji włączającej. Materiał przygotowany w ramach prac Zespołu ds. opracowania modelu kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi* (2020), MEN, Warszawa (maszynopis).
- Program Dostępność Plus*, <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/fundusze-europejskie-bez-barier/dostepnosc-plus/> [dostęp: 21.02.2024].
- Raising the Achievement of All Learners: A Resource to Support Self-Review* (2017), European Agency for Special Needs and Inclusive Education, s. 10, <https://www.european-agency.org/projects/raising-achievement-all-learners-inclusive-education> [dostęp: 21.02.2024].
- Strategia na rzecz odpowiedzialnego rozwoju*, <https://www.gov.pl/web/inwestycje-rozwoj/strategia-na-rzecz-odpowiedzialnego-rozwoju> [dostęp: 21.02.2024].
- Załącznik nr 10 do projektu Asystent ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi – pilotaż (2020), MEN, Warszawa.
- Zaorska M., Antoszevska B., Bartnikowska U., Byra S., Ćwirynkało K., Myśliwczyk I., Żyta A. (2023), *Raport z badań pilotażowego wdrożenia usług asystenckich ASPE przeprowadzonego w ramach projektu „Asystent ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (ASPE) – pilotaż” (umowa numer UDA-POWR.02.10.00-00-1004/20-04)*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.